

QUEER I FEMINISME

Ramon ALCOBERRO

De vegades hi ha paraules que es posen de moda. Algunes s'obliden aviat i altres acaben per construir un àmbit de saber. «Sociologia», per exemple, és un mot que al segle XIX va tenir èxit i, a la mateixa època, en canvi, «mesmerisme» no en va tenir. En la segona dècada del segle XXI «queer» és una paraula de moda en l'àmbit del pensament social i de la filosofia. Però no és una concepte prou consolidat i encara no es pot preveure si el seu destí serà el de la sociologia o el del mesmerisme. «Queer» descriu una manera de conceptualitzar el món que, a més, designa una militància intel·lectual i política.

La teoria queer, al menys tal com es presenta habitualment, és una evolució del feminisme de la diferència, un moviment que s'inicia amb *El segon sexe* de Simone de Beauvoir. La tesi amb més èxit d'aquest llibre clàssic es resumeix en una frase que amb el temps esdevindrà tòpica: «On ne nait pas femme, on le devient» [No és neix dona, s'arriba a ser-ne]. El feminisme nord-americà s'apropià d'aquesta frase d'una manera militant i en l'àmbit universitari es reimportà a Europa com en forma de «Queer Theories». Què vol dir, però, «queer»? Bàsicament és una reapropiació d'un terme injuriós. Posem que signifiqui «anòmal»; però la traducció s'ha de prendre amb molts matisos. L'expressió en anglès significa literalment el mateix que «bizarro» en castellà, o que «tordu» en francès. En definitiva, és l'estrany, l'anòmal, el mal fotut. Per extensió és un insult equivalent al català, «marieta», «marieta bellugueta», «cardanens», «follacriatures» o, més "científicament" parlant, «pedòfil» (en francès «pédé», vol dir al mateix temps «marieta» i «pedòfil»). És el contrari d'allò «straight», el qui –el que– es dignifica (?) com a «normal», «recte», «heterosexual». Però el problema (el misteri, l'enjòlit) és que en les nostres societats multiculturals i no binàries, ser "anòmal" (queer) és ser com tothom, subjectiu i propi –en oposició a allò "normal" (en anglès, straight). El concepte de "normalitat" avui poca cosa significa per a la majoria de la gent que viu en societats pluralistes i postreligioses. D'aquí la necessitat de qüestionar-se moltes coses en perspectiva de gènere.

Les teories queer neixen en el camp LGBT, foren sobretot elaborades i difoses per lesbianes. Dos textos importants, pràcticament fundacionals, són *The Women Identified Women*, un text militant de Radicalesbians (1970) i *La Pensée Straight* de Monique Wittig. Em sembla significatiu observar com el moviment es reapropià del que era clarament un insult («queer») per autodesignar-se. La «reapropiació de l'insult», va ser una eina necessària per a reprendre la paraula sobre la pròpia definició de la identitat.

El que a l'obra de Beauvoir era una denúncia del paper de la cultura (masclista) en la construcció d'imatges estereotipades de la dona, passà a ser la reivindicació d'una altra forma d'identitat política. A finals dels anys setantes del segle passat, Lea Melandri, a *La infàmia originària* (traduïda al castellà l'any 1980 i que tingué al seu moment un gran ressò a Catalunya) escrivia que: «La recerca d'una individualitat concreta està relacionada inevitablement amb la recerca d'una nova socialitat». Melandri parlava de «supervivència afectiva», com una necessitat que no es podia separar de la supervivència econòmica, ni de la identitat política. Des d'un punt de vista encara marxista, reivindicava: «tornar a pensar la supervivència a partir de la consciència que comencem a tenir avui de la impossibilitat de separa la sexualitat de l'economia, la sexualitat de la política, la sexualitat de la cultura, etc.». Però aquesta reivindicació implicava la necessitat de repensar no només l'explotació, sinó també les identitats dels (de les) explotats/des. Assumir que existeix una (i tan sols una) identitat de "dona" es tornà problemàtic,

perquè, de fet, les identitats dels explotats i les formes d'identificació de cadascú poden resultar extremadament complexes. L'argumentació naturalista (la tesi segons la qual el sexe anatòmic construeix el gènere) va entrar molt aviat en crisi. Fent un pas més en aquesta direcció, per a l'autora de *La Pensée Straight*, Monique Wittig: «La lesbiana no és una dona». Aquesta evolució és fonamental perquè amb l'aparició del queer s'introdueix la possibilitat d'anar més enllà de les categories binàries. És possible ser humà sense haver de ser necessàriament «home» ni «dona».

Cap al final de la dècada de 1990 una gran quantitat d'antropòlogues i historiadores feministes plantegen les limitacions conceptuals del feminisme diferencialista i, seguint la petja de Dona Haraway, van anar situant la qüestió de la identitat des d'una perspectiva de pluralisme cada cop més gran. Les identitats de gènere es tornen fluides i es fa una crítica radical a l'essencialisme, val a dir, a les teories segons les quals existeix una «essència», o un «etern femení», per usar l'expressió de la feminista catalana conservadora dels anys 1930, Llucieta Canyà. Les feministes dels anys trenta usaven l'expressió «etern femení» per reivindicar una identitat femenina específica, que elles no separaven de la maternitat. Però els estudis de gènere negaven aquesta suposada «eternitat».

El moviment queer no tan sols fa una crítica del patriarcat (patriarcat és, segons escriu Kate Millet a *Política sexual* (1969): «una institució que sotmet la meitat femenina de la població al control de la meitat masculina»), sinó que revisa en profunditat la noció de identitat. La redefinició de l'imaginari que es va obrir amb estudis de gènere ha estat radical. Vist des de la perspectiva queer (i en general des del feminisme diferencialista) no hi ha cap raó per la qual una noia hagi de ser dolça i maternal o un home heterosexual i viril. Aquestes concepcions corresponen a identitats de gènere (sentiment de pertànyer a una categoria de persones socialment recognoscible) i/o a rols de gènere (manifestacions exteriors del gènere segons convencions socials).

Tota reflexió des de paràmetres queer implica una crítica del que s'anomena «heteronormativitat». Amb aquesta paraula es vol indicar que hi ha en les societats unes regles més o menys coercitives (molt més que menys, tot cal dir-ho!) que estipulen com a “normals” uns models de conducta basats en les relacions heterosexuals i en la diferència binària entre gèneres. Contra l'heteronormativitat obligatòria, la teoria queer ha reivindicat les identitats difuses, «transgènere» (paraula que sembla tenir el seu origen en el pamflet *Transgender Liberation* de Leslie Feinberg, 1992), i que es mouen a través de la barrera dels gèneres. Com diu Lorenzo Bernini: «'Transgènere' s'ha convertit en un terme paraigües que conté tota la gamma de les identitats possibles per a qui, nascut en un sexe, no sent que pertanyi al gènere corresponent». Els gèneres i la identitat queer impliquen assumir el que de vegades s'anomena un «punt de vista situat»; val a dir el criteri que una persona es defineix bàsicament pel seu punt de vista, per les experiències i les situacions d'on ve, des d'on parla, o si es vol per les opressions que ha patit i les misèries (emocionals on) que ha experimentat.

La noció de «queer»; es va anar construint al llarg dels anys 1980-1990 i es consolidà com una variant del feminisme que no propugnava la igualtat dels sexes, sinó que estava per l'abolició de les normes de gènere, i per tant propugnava la desaparició de la diferència pretesament «natural» entre homes i dones. La tesi és que «el gènere es construeix i el cos també». La reivindicació de la identitat es fa en forma no binària – i per això algun@s activist@s usen de manera didàctica la imatge del “paraigües queer” que aixopluga des d'andrògins i disconformes de gènere, fins als qui defensen un gènere fluid La militància queer renuncia a definicions que s'originen des de, fora, perquè les consideren limitadores, i el que fa és crear (inventar?) noms

per autodesignar-se. Això ha donat origen a un munt de paraules que funcionen dins un grup però que sovint no resulten gaire clares si no s'està en el secret. La diferència entre transsexual, transgènere, trans', FtM (Female to Male), FtU (Female to Unknown), FtX, Ft', Ft*, Gender queer, Gender fluid ... sovint es torna complicada per a qui no té una visió militant de la qüestió. Indeterminació i versatilitat estan el nucli mateix del queer.

De la construcció del gènere s'ha anat passant a la construcció del cos. La crítica dels anomenats «cossos normatius» s'inicià ja en la dècada del 1960 com a reacció contra els suposats ideals de bellesa femenina imposats per la moda i el vestir. Els progressos de la química van anar fent possible també canvis significatius (teràpia hormonal, cirurgies diverses...) possibles d'aplicar a baix preu. En la pràctica, això ha donat lloc a experiències de modificació corporal que van des de la pràctica exagerada del culturisme (i no està gens clar perquè s'ha de sortir de l'armari per entrar en un gimnasi, dispensin!), fins a usos de la teràpia hormonal, la cirurgia o l'ús de tomes de rímel. Avui una part important del moviment queer lluita per la despsiquiatrització, el lliure accés a les hormones i a la cirurgia o per l'ús d'un gènere gramatical adequat. En tot cas, el fonamental del pensament queer és la seva capacitat per posar en crisi l'heteronormativitat (especialment en la vida quotidiana). Posar en dubte que "allò acceptable" en les relacions humanes té un valor per si mateix – en la mesura que obliga a pensar de forma autònoma. La reivindicació del dret a definir-se per un mateix, sense haver de rebre necessàriament la identitat de de fora és una forma molt significativa de l'autonomia moral.